

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Важливою складовою успішної соціалізації молоді є передача їй соціокультурних надбань попередніх поколінь. Знання художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної й духовної культури стають основою для утвердження у свідомості учнів притаманних українському народові високих моральних цінностей; сприяють розвитку моральних почуттів і рис поведінки (любов до України, відданість їй, активна праця, спрямована на примноження і розвиток трудових традицій, звичаїв, обрядів тощо); формують культурологічний підхід до християнських цінностей.

Духовність, як зазначає академік В.О.Сухомлинська, - це складний психологічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання і привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї, розуміння як власного надбання (Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнсько-моральних цінностей // Цінності християнської культури як фактор морально-етичного формування особистості. Науковий збірник. – Частина I. – К., 2002. – С. 9-10). З іншого боку, духовність, моральність - це той рівень розвитку особистості і суспільства, який є консолідуючим началом, здатним об'єднати людей; це сила, яка покликана стимулювати національне відродження України, забезпечити громадянський мир і злагоду в суспільстві. Саме тому без пробудження таких моральних феноменів як совість, людяність, відповідальність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість досить-таки складно розраховувати на поліпшення ситуації в державі.

У педагогічному аспекті духовність розуміється як особлива характеристика особистості, що містить її духовні інтереси і потреби. У духовності інтегруються емоційні та інтелектуальні можливості особистості, які виражаються у творчій діяльності, ціннісних орієнтаціях і моральних установках. Духовність розглядається як внутрішня сфера самовизначення людини, її морально-етичний стан.

Проблема духовності особистості протягом усієї історії людства хвилювала філософів, просвітителів, психологів, теологів, педагогів.

В Україні з початку 90-х років минулого століття зроблено перші кроки у встановленні соціально-перехідного суспільства, коли з усією очевидністю виявилася потреба нового повернення до цієї важливої

проблеми, зокрема, до таких її аспектів, як роль і значення духовності в житті особистості й суспільства, її особливості та перспективи розвитку за нових соціально-політичних умов.

Сучасний світ є досить складним і багатоманітним. Ця різноманітність, зрозуміло, виявляється також і в духовній сфері, у духовності людей. А це, в свою чергу, потребує аналізу різних філософських підходів до розуміння духовності особистості, пошуків спільного у цих підходах з метою консолідації суспільства та його розвитку.

Як свідчить аналіз наукової літератури, окремі сучасні філософи (Л.Андрі, Ван де Берге, К.Лоренц, В.Уілстон та ін.) вважають, що поведінка людини, її духовні орієнтири та устремління визначаються природженими якостями людини, яка нібито за своєю природою є асоціальною. А це, у свою чергу, призводить до таких явищ сучасного світу, як бездуховність, здирництво, агресія, егоїзм, наркоманія тощо.

У свою чергу, представники відомого “Римського клубу” (В.Лейбін, А.Печчеї, інші) переконані у тому, що всі негативні якості людини зумовлені її відчуженим способом мислення і поведінки у світі, нерозумінням власної глибинної сутності і того, що значить “бути справжньою людиною”. Так, А.Печчеї розглядає деструктивні компоненти особистості як наслідок культурного відхилення і вважає, що “сучасне суспільство повинно навчитися давати вихід ... добрим силам” (Печчеї А. Человеческие качества. – М., 1980). Отже, цінності життя, ціннісні мотиви та орієнтації особистості теоретики “Римського клубу” розглядають як результат моральної та добродійної природи людської істоти.

Значно складніше проблему духовності особистості розглядають представники сучасного екзистенціалізму. Як філософське вчення, в основі якого лежить абсолютна унікальність людського буття, екзистенціалізм вустами С.К'єркегора стверджує, що духовність особистості пов'язана із емоційністю індивіда; зумовлюється станом відчаю, провини, відповідальності. При цьому щастя не є категорією духовною, а все, що стосується гармонійності здоров'я, не пов'язане із духом, оскільки останній “не відає безпосереднього стану здоров'я. Головною ж турботою духовного є збереження “Я”, адже без цієї серцевини істинного існування людина стає “повторенням одвічного нуля” (К'єркегор С. Болезнь к смерти // Этическая мысль. – М., 1990).

Нині ідеї екзистенціалізму дещо послабшали, однак, збереглося їх значення для виявлення несумісності конформістської

свідомості, для безоглядної рішучості вибору як умови формування справжньої індивідуальності, яка має прогресивну духовну орієнтацію.

По-іншому проблему духовності особистості розглядають у вченнях сучасних релігій. Теоретики православної віри стверджують, що людська душа, створена за образом і подобою Божою, - найвища честь і гідність: їй притаманні святість і світло, благість, молитва, палка любов до Бога. Вдосконалення духовних якостей християнська релігія вбачає у слідуваннях заповідям Господа – Ісуса Христа у молитві, у постах, у наданні милостині, тобто, духовне вдосконалення особистості ставиться у цілковиту залежність від волі Бога, від того, наскільки завзято людина виконує заповіді через молитву, піст, надання милостині тощо.

Складно заперечити і той факт, що на формування духовності особистості суттєво впливає комплекс глобальних проблем, таких, як гонка озброєння і створення зброї масового знищення, всезагальна жадоба до речей і невтримна гонитва за прибутком, порушення балансу екологічного середовища і впровадження “масової культури”. У цьому – не лише величезна шкода духовному обличчю особистості, але й загроза для життя світової спільноти.

Ми погоджуємося із дослідником В.Ф.Баранівським, який стверджує, що наявність різних концептуальних підходів до розуміння сутності духовності особистості не означає їхньої повної неспроможності; всі вони мають певну теоретичну та практичну значимість, здатні претендувати на свою частку істини у розкритті природи духовності особистості та механізму її розвитку (Баранівський В.Ф. Проблема духовності особистості в сучасному українському суспільстві // Україна на порозі третього тисячоліття: духовність і художньо-естетична культура. – К., 1999. – С. 68-80).

Дійсно, неможливо заперечити той факт, що релігія, релігійна сфера є вагомою частиною духовного життя суспільства, досить активно впливає на духовне обличчя багатьох громадян. Адже релігійні почуття, вірування, маючи глибоке коріння у суспільному бутті, міцно зрослися із загальнолюдськими помислами і почуттями, створюють той духовний потенціал, який сприяє добротворенню, добродіяння кожної людини, а, відтак, і суспільства в цілому.

Яким шляхом повинна йти Україна, аби забезпечити й розвинути духовний потенціал суспільства, сформувати духовно здорову особистість?

У науковій літературі знаходимо безліч рекомендацій і тверджень: від “шокової терапії”, сутність якої – спонукати людину до

усвідомлення неістинності свого буття й наступної заміни одних цінностей життя іншими, які відповідають потребам у розумінні людиною власного місця у світі та свідомій самореалізації нею своїх внутрішніх сил, спрямованих на підтримку та покращення власного життя, на прогресивний розвиток цивілізації в цілому - до організації роботи клубів духовного відродження, які працюють у загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладах, за місцем проживання тощо.

Ми не ставимо за мету аналізувати шляхи розв'язання цієї проблеми, які пропонуються педагогами, психологами, священнослужителями, політологами, філософами, організаторами дитячих і молодіжних об'єднань. Зупинимося на одному із них – формування духовного світу дитини шляхом залучення її до традиційних для українського народу цінностей.

Як відомо, цінності - це утворення, в основі яких лежать почуття людини, спрямовані на ідеал. У свою чергу, ідеальне - це те, до чого людина прагне, на що орієнтується. Цінності означають позитивну або негативну значущість будь-якого об'єкта, нормативний, оцінний бік явищ.

До традиційних цінностей українського народу відносяться волелюбність і патріотизм, працелюбність і повага до старших, відчуття власної гідності; нормативні уявлення про добро і зло, справедливість, прекрасне і потворне, про призначення людини; ідеали, норми і принципи життєдіяльності; про розвиток особистості, здатної жити і творити за законами Добра, Честі, Гідності, Краси, Гармонії, Людяності, Милосердя. Вони лежать в основі всіх учинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя.

Основою для утвердження у свідомості особистості притаманних українському народові високих духовно-моральних цінностей, для розвитку їх моральних почуттів і рис поведінки є знання світових та вітчизняних художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної та духовної культури.

Саме тому навчальні заклади працюються сьогодні над вирішенням важливого соціального завдання - формування духовного світу дітей та молоді, духовності як провідної якості особистості на традиційних національних цінностях українського народу, які сконцентровані у пам'ятках історії, культури. Вирішення цього завдання зацитувалося Указом Президента України від 4 липня 2005

року №4013/2005 „Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні”.

Сьогодні за участю вчених АПН України, співробітників Науково-методичного центру середньої освіти Міністерства освіти і науки України у ряді загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, в Українському колежі імені В.О.Сухомлинського, Рогатинській гімназії імені Володимира Великого Івано-Франківської області, гімназії №33 м. Кіровограда, гімназії імені Лесі Українки м. Новоград-Волинського Житомирської області, гімназії №33 м. Полтава, гімназії „Ерудит” м. Києва, у загальноосвітніх навчальних закладах: №31 м. Вінниця, с.Сосонка Вінницького району Вінницької області, №37 м. Дніпропетровська, „Джерело” міста Одеси, №2 м. Комсомольськ Полтавської області, у навчально-виховному комплексі №2 м. Полтава проводиться експеримент, основною метою якого є створення умов для формування духовності особистості на засадах традиційних національних цінностей українського народу.

Серед завдань експерименту: розробка й експериментальна перевірка ефективності структурно-змістової моделі загальноосвітнього навчального закладу як навчального закладу духовного здоров'я; розробка комплексу методів і методик з формування духовності особистості на основі цінностей християнської культури; проведення їх апробації та впровадження у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів у різних регіонах України.

Концепція дослідження передбачає пошук оптимальних педагогічних умов організації навчально-виховного процесу з метою формування свідомого звернення учнів до духовних цінностей, науки, релігії, мистецтва, моралі, оскільки формування духовної цілісності особистості можливе лише за умов утвердження соціально ціннісних пріоритетів, залучення вихованців до багатств сучасної культури, формування цілісного світогляду.

Підсумки першого етапу проведення науково-дослідної та експериментальної роботи засвідчили, що основний зміст виховної діяльності педагогічних, батьківських і учнівських колективів з формування духовного світу дитини включає ознайомлення учнів із світовими та вітчизняними культурними цінностями, розкриття багатств досягнень людського духу; формування культурологічного підходу до християнства шляхом ознайомлення і вивчення пам'яток матеріальної і духовної культури українського народу; утвердження у свідомості учнів історично притаманних українському народові високих моральних цінностей через засвоєння учнями кращих зразків

вітчизняної та світової спадщини; гуманізація та демократизація шкільного життя шляхом залучення учнів до роботи в органах учнівського самоврядування, творчих об'єднаннях, наукових товариствах, пошукових експедиціях, які дають можливість поставити особистість учня у центр уваги, забезпечити умови для творчого розвитку та психологічного комфорту, створити у навчальному закладі, мікрорайоні школи спільного педагогічного простру Любові, Добра, Гуманізму.

Методологічною основою виховної роботи з формування духовного світу особистості у цих навчальних закладах стало впровадження у 1-11 класах курсу „Етика: духовні засади”, завданням якого є навчання вчителів, учнів та їх батьків народній обрядовості, звичаєвості; формування любові й поваги до рідної мови і культури; повернення визначальної ролі родини у формуванні особистості українця; виховання позитивних моральних якостей, збагачення духовного світу учнів; вироблення у всіх суб'єктів навчально-виховного процесу етико-естетичного ставлення до життя і до власної життєдіяльності; розвиток особистості, здатної жити і творити за законами Добра, Справедливості, Гуманізму, Людяності, Милосердя.

Особливою рисою виховної роботи є захист учнів від таких вад, як порожнеча душі, бездумність, агресивність. Цьому слугують **уроки добра і милосердя** “Ставлення до людей, відповідальність та обов'язок перед ними”, “Випромінної чарівні й магичні слова”, “Будуємо храм Небесної Любові”, “Закопи дружби за В.О.Сухомлинським”, “Розуміння Життя, Добра та Зла в ньому”, “Культура та вихованість – категорії моральні”, “Чорнобиль: пам'ять і біль”, “Бережіть собори душ своїх”, **уроки пам'яті** “Війні немає забуття”, “Могили ці не обминай ніколи. Поховані у них - для нас живі”; **уроки спілкування** “Велична і свята ти, мати Україно”, “Хотіла б я піснею стати”, “Кобзареве слово в українській мові”, “Чого маленькому мені тоді так приязно молилось...”, “Без мови не має народу, як сонця без сяйва й тепла”.

Перший етап науково-дослідної та експериментальної роботи також засвідчив, що повноцінне здоров'я дитини - це не тільки її фізичне самопочуття, але й духовний, психічний, моральний та психологічний стани, а позитивні досягнення з виховної роботи є обов'язковим станом людини, що має сформоване духовне здоров'я.